

Захист особистих немайнових прав фізичної особи за міжнародно-правовими стандартами

Л.С. Криворучко
кандидат юридичних наук, доцент кафедри цивільно-правових дисциплін, ВНЗ «Університет економіки та права «КРОК»

У статті проаналізовано окремі елементи особистих немайнових прав фізичної особи, досліджено їх зміст і особливості, гарантії та способи захисту; приділено увагу національним механізмам захисту зазначених прав у світлі міжнародних стандартів.

В статье проанализированы отдельные элементы личных неимущественных прав физического лица, исследованы их содержание и особенности, гарантии и способы защиты; уделено внимание национальным механизмам защиты указанных прав в свете международных стандартов.

The analysis of individual elements of moral rights of the individual investigated the content and features, guarantees and security methods, the authors paid attention to national mechanisms for the protection of these rights in light of international standards.

Ключові слова: особисті немайнові права фізичних осіб, права людини, судовий захист, Європейський суд з прав людини, міжнародно-правові стандарти.

Постановка проблеми

Процес входження України в Європейський правовий та економічний простір, розпочатий з моменту подачі Україною заявки щодо членства в Раді Європи, нерозривно пов'язаний із відпрацюванням нових стандартів у сфері захисту прав людини. Відповідно до ст. 3 Статуту Ради Європи [19] кожен член Ради Європи повинен визнавати принципи верховенства права і користування правами людини та основними свободами усіма особами в межах його юрисдикції. Базовий документ в Європейській системі захисту прав людини – Європейська конвенція про захист прав людини і основоположних свобод [14], і саме на її прикладі видається доцільним розглянути механізми імплементації норм міжнародних договорів у сфері прав людини державами-учасницями та проаналізувати шляхи вдосконалення захисту особистих немайнових прав фізичної особи в Україні.

У процесі реалізації прав і свобод людини окреме місце посідають пи-

тання правового механізму захисту особистих немайнових прав фізичної особи національними засобами захисту, особливу увагу при цьому необхідно приділяти ролі, місцю та імплементації міжнародно-правових стандартів із захисту прав людини.

Аналіз останніх досліджень і публікацій

Окремі питання особистих немайнових прав фізичних осіб розглядалися частково в наукових працях відомих українських та зарубіжних учених-цивілістів, зокрема: М.М. Агаркова, С.С. Алексеєва, А.В. Белявського, О.М. Бандурки, Д.В. Бобрової, К.Ф. Єгорова, О.С. Іоффе, О.О. Красавчикова, Л.С. Криворучко, М.С. Малєїна, В.П. Палія, О.А. Підпригори, С.І. Черноченко та інших. Однак, у науковій літературі недостатньо приділено увагу питанням захисту особистих немайнових прав фізичної особи, які відповідають міжнародно-правовим стандартам. На сьогодні ця проблема не повною мірою вирішена, що й обумовило вибір теми

дослідження. Наукова новизна роботи полягає в напрацюванні нових підходів до розуміння механізму захисту особистих немайнових прав фізичної особи.

Не вирішені раніше частини загальної проблеми

Окремі питання захисту особистих немайнових прав фізичної особи за міжнародно-правовими стандартами потребують ретельного наукового дослідження та вдосконалення правового механізму шляхом перегляду існуючого правового механізму та нормативно-правової бази в Україні, аналізу міжнародних стандартів і правового забезпечення в країнах зі стабільними економічними показниками та вдосконалення системи організаційно-правового механізму.

Формулювання цілей статті

Метою статті є обґрунтування актуальності та доцільності розгляду питання вдосконалення захисту особистих немайнових прав фізичної особи за міжнародно-правовими стандартами.

Виклад основного матеріалу дослідження

Основу особистих немайнових відносин становлять особисті немайнові відносини, не пов'язані з майновими, тобто відносини щодо набуття, здійснення (реалізації) особистих немайнових благ фізичної особи (людини) як біосоціальної духовної істоти.

Зокрема, говорячи про зміст поняття «особистих немайнових прав», необхідно мати на увазі, що ці права мають щонайменше три риси: по-перше, їх можна розглядати в приватноправовому аспекті, тобто як саме особисті немайнові права, що перебувають під захистом приватного (цивільного) права. По-друге, у сфері конституційного права вони виступають як конституційні права, відповідно публічним правом. По-третє, ці права врегульовані міжнародним правом.

Конкретний зміст цих прав у національному праві може залежати не лише від тлумачення національних судів, ураховуючи Конституційний Суд Ук-

раїни, але також і від міжнародних судів. Так, наприклад, право на життя й свободу перебуває під захистом Європейської конвенції про захист прав людини і основоположних свобод [14] 1950 року, а отже, при роз'ясненні цих прав необхідно враховувати їхнє тлумачення Європейським судом з прав людини.

З огляду на міжнародно-правові норми інститут особистих немайнових прав може мати різні назви та зміст, а подекуди й по-різному розумітися в різних країнах, що зумовлює необхідність його правильної кваліфікації.

Так, у Цивільному кодексі України [10], у книзі другій, ідеться про особисті немайнові права фізичних осіб, перелік яких переважно взято з Конституції України. Зазначимо, що хоча в самому ЦК України не використовується термін «особисті немайнові права юридичних осіб», проте у Законі України «Про міжнародне приватне право» ст. 22 називається «Особисті немайнові права», що дає нам підставу припускати наявність особистих немайнових прав не лише фізичних, а й юридичних осіб [20].

Найважливішим із природних прав людини є право на життя. Це право людини передусім містить принципи, що забезпечують фізичне існування людини та людства в цілому, тобто право на мир. Декларація про право народів на мир, схвалена Генеральною Асамблеєю ООН 12 листопада 1984 р., наголосила, що «... Генасамблея... переконана у тому, що життя без війни слугуватиме основою... повного здійснення прав і свобод людини... що в ядерну епоху встановлення міцного миру на Землі є щонайпершою умовою збереження цивілізації, людства і його існування...».

Сучасні держави закріпили право на мир у своїй конституції – правовому акті найвищої юридичної сили. Так, Основний Закон ФРН у преамбулі та в ч. 2 ст. 1 «... визнає непорушні і невід'ємні права людини як основу кожного людського співтовариства, миру і справедливості в усьому світі»; у ч. 1 ст. 26 забороняє дії, «... здатні порушити мирне спільне життя народів» [16]. Підготов-

ку агресивної війни Основний Закон ФРН проголошує антиконституційною дією.

Згідно зі ст. 11 Конституції Італії «Італія відкидає війну як посягання на свободу інших народів і як засіб вирішення міжнародних конфліктів...» [17].

Стаття 9 Конституції Японії проголошує: «Щиро прагнучи міжнародного миру, заснованого на справедливості й порядку, японський народ на вічні часи відмовляється від війни як суверенного права нації, а також від загрози або застосування сили як заходу вирішення міжнародних спорів» [18].

У ст. 18 Конституції України висловлюється прагнення нашого народу до миру в такій формі: «Зовнішньополітична діяльність України спрямована на забезпечення її національних інтересів і безпеки шляхом підтримання мирного і взаємовигідного співробітництва з членами міжнародного співтовариства...» [1].

Сучасна доктрина розуміння права на життя передбачає скасування смертної кари як виду покарання. Від неї відмовились або не застосовують фактично понад 80 держав світу. До них належать: 36 штатів США, деякі країни Латинської Америки (Венесуела, Коста-Ріка, Бразилія, Мексика, Колумбія), 40 держав-членів Ради Європи. Згідно зі ст. 1 шостого протоколу Європейської конвенції з прав людини «Смертна кара скасовується. Жодна людина не може бути засуджена до такого покарання або страчена»; «Держава може передбачити у своєму законодавстві смертну кару за діяння, вчинені під час війни або у період неминучої загрози війни...» (ст. 2). Водночас ст. 2 Конвенції передбачає, що позбавлення життя не розглядається як порушення цієї статті, коли воно є наслідком неминучості застосування сили: а) для захисту будь-якої людини від незаконного насильства; б) для здійснення законного арешту або запобігання втечі людини, що законно перебуває під вартою; в) у діях, законно вчинених з метою придушення бунту або заколоту.

Загальна декларація прав людини

1948 р. [9] серед невід'ємних природних прав людини називає також право приватної власності: «Кожна людина має право володіти майном як одноособово, так і спільно з іншими. Ніхто не може бути безпідставно позбавлений свого майна» (п. 1 ст. 1.7).

Для реалізації прав людини потрібні не лише міжнародні норми, визнані й закріплені конституцією, а й відповідні державні та міжнародні механізми та процедури захисту прав людини і громадянина, а також можливість захисту прав від свого імені в дійсно незалежному суді або в іншій державній чи міжнародній інстанції. До таких механізмів належить, насамперед, суд. «Кожна людина має право на ефективне поновлення у правах компетентними національними судами у разі порушення її основних прав, наданих їй конституцією і законом», – проголошує ст. 8 Загальної декларації прав людини. Система судових органів і порядок їх функціонування визначаються національним правом кожної держави.

Поряд із загальними, міжнародними нормами про захист цивільних прав та інтересів, ЦК України містить спеціальну норму, яка закріплює право фізичної особи, особисте немайнове право якої порушено, на відшкодування шкоди. Згідно зі ст. 280 ЦК України, якщо фізичній особі внаслідок порушення її особистого немайнового права завдано майнової та (або) моральної шкоди, ця шкода підлягає відшкодуванню. Майнова та моральна шкода, що завдана фізичній особі порушенням її особистих немайнових прав, відшкодовується відповідно до статей 1166, 1167 ЦК України з урахуванням спеціальних правил, встановлених законом [10, с. 670].

Умови відповідальності за шкоду, завдану порушенням особистих немайнових прав (аналогічно розподілу умов цивільно-правової відповідальності в цілому), можна розподілити на загальні (типові) та спеціальні.

Загальні умови є типовими, тому що в більшості випадків їх достатньо для покладення на особу цивільно-правової відповідальності. До них відносять-

ся: протиправна поведінка, наявність шкоди (збитків), наявність причинного зв'язку між протиправною поведінкою і шкодою (збитками) та вина.

Спеціальні умови є додатковими до загальних. Вони властиві лише окремим випадкам або окремим видам цивільних правопорушень і їх наявність вимагається лише у встановлених законодавством випадках [11, с. 18-22].

Протиправними визнаються дії (бездіяльність), які порушують права та обов'язки, закріплені чи санкціоновані нормами цивільного права, а також ті, які хоча й не передбачені конкретною нормою права, але суперечать загальним засадам міжнародного та національного законодавства. У сфері дії права розуміється лише юридична значущість поведінки індивідуальних чи колективних суб'єктів права, що виступають як учасники суспільних відносин, що регулюються правом. Зовні вона виражається у фізичних чи вербальних поведінкових актах, найчастіше буває усвідомленою, підпадає під юридичну оцінку й тягне за собою певні правові наслідки.

Зокрема, протиправна поведінка порушника особистих немайнових прав може виражатись у формі дії або бездіяльності. Проте в деяких випадках фахівці виокремлюють «три форми протиправної поведінки, внаслідок якої може бути завдана шкода: а) рішення; б) дії; в) бездіяльність» [12, с. 74], хоча прийняття неправомірних рішень або застосування приписів, що в них містяться, в цілому охоплюється поняттям неправомірних дій. Різноманітність особистих немайнових прав та їх змісту обумовлює різноманітність актів протиправної поведінки їх порушників.

Дії, якими порушуються особисті немайнові права та завдається шкода (збитки), з юридичної точки зору, не завжди кваліфікуються як протиправні. Зокрема, це дії, вчинені в стані необхідної оборони та крайньої необхідності, які зовні, за своїми шкідливими наслідками для інших осіб, хоча й містять усі ознаки протиправності, але в дійсності не є протиправними, а навпаки, за ві-

домих обставин є дозволеними (правомірними) і суспільно корисними. За допомогою необхідної оборони можуть захищатися життя, свобода, особиста недоторканість, недоторканість житла, таємниця особистого життя тощо. Так, норма ч. 2 ст. 281 ЦК України встановлює, що фізична особа має право захищати своє життя та здоров'я, а також життя та здоров'я іншої фізичної особи від протиправних посягань будь-якими засобами, не забороненими законом [10].

Так, наприклад, за допомогою необхідної оборони можуть бути захищені честь, гідність і ділова репутація, коли образи завдаються діями або правопорушник намагається оприлюднити наклепницькі відомості. За допомогою необхідної оборони може бути захищена недоторканість житла чи іншого приміщення. При цьому під час відбиття протиправного насильницького вторгнення в житло або інше приміщення (ст.ст. 118, 124 КК України) допускається завдання нападаючій будь-якої шкоди (ч. 5 ст. 36 КК України) [21]. Право на свободу може бути захищене як шляхом необхідної оборони (відбиття намагань викрасти людину, пошкодження майна злочинця з метою втечі з приміщення, де особу протиправно утримують), так і діями у стані крайньої необхідності – ст. 39 КК України [21] (дії особи, яку порушники замкнули в орендованій ними квартирі та котра може звільнитися, лише зламавши чужий замок). Дії, вчинені в стані необхідної оборони, обмежені певними умовами. Недотримання останніх розглядається як перевищення необхідної оборони і тягне за собою відповідальність суб'єкта в загальному порядку. Ці умови стосуються як нападу (він повинен бути протиправним, але не дозволеним, наявним, але не передбачуваним, реальним, але не уявним), так і захисту (він повинен відповідати інтенсивності нападу, але не перевищувати його, бути своєчасним, але не запізнитися).

Дії, вчинені в стані крайньої необхідності, також обмежені в нашому праві низкою умов, які стосуються як небез-

пеки (вона повинна бути наявною, але не минулою, реальною, але не уявною), так і захисту (заподіяна шкода повинна бути меншою за відвернуту і відвернути її не можна ніякими іншими засобами).

На відміну від кримінального права, де поняття дій, учинених в стані крайньої необхідності, взагалі вичерпується зазначеними вище моментами, в цивільному праві у зв'язку з цими діями виникає ще одне запитання: чи зобов'язана особа, яка вчинила дію в стані крайньої необхідності і цим захистила свій або чужий законний інтерес, але завдала майнової шкоди третій особі, відшкодувати цю шкоду?

Відповідно, наприклад, до ст. 1171 ЦК України шкода, завдана особі у зв'язку із вчиненням дій, спрямованих на усунення небезпеки, що загрожувала цивільним правам чи інтересам іншої фізичної або юридичної особи, якщо цю небезпеку за даних умов не можна було усунути іншими засобами (крайня необхідність), відшкодовується особою, яка її завдала. Але при цьому закон надає особі, яка відшкодувала шкоду, можливість пред'явити зворотну вимогу до особи, в інтересах якої вона діяла. Крім того, враховуючи обставини, за яких було завдано шкоду в стані крайньої необхідності, суд може покласти обов'язок її відшкодування на особу, в інтересах якої діяла особа, яка завдала шкоду, або зобов'язати кожного з них відшкодувати шкоду в певній частці або звільнити їх від відшкодування шкоди частково або в повному обсязі.

У разі порушення особистих немайнових прав може бути завдано як майнову, так і немайнову (моральну) шкоду. При цьому моральна шкода відшкодовується незалежно від майнової шкоди, яка підлягає відшкодуванню, та не пов'язана з розміром цього відшкодування. Тим більше, що на практиці може скластися ситуація, кола завдається моральна шкода, а майнова відсутня.

Майнова шкода завжди знаходить прояв у матеріальній сфері існування суб'єктів порушених прав. Більш складним є питання щодо наявності мо-

ральної шкоди. Моральна шкода може полягати: 1) у фізичному болю та стражданнях, яких фізична особа зазнала у зв'язку з каліцтвом або іншим ушкодженням здоров'я; 2) у душевних стражданнях, яких фізична особа зазнала у зв'язку з протиправною поведінкою щодо неї самої, членів її сім'ї чи близьких родичів; 3) у душевних стражданнях, яких фізична особа зазнала у зв'язку із знищенням чи пошкодженням її майна; 4) у приниженні честі, гідності, а також ділової репутації фізичної або юридичної особи. Однією з найважливіших особливостей моральної шкоди є те, що негативні зміни відбуваються у свідомості людини і форма їх вираження значною мірою залежить від особливостей психіки потерпілого.

Проблема компенсації моральної шкоди полягає, насамперед, у встановленні межі між фактичною моральною шкодою і майновою шкодою. Потерпілий може використовувати весь спектр доказів, визначений процесуальним законодавством. Крім розмежування моральної і майнової шкоди, в окремих країнах виникають певні складнощі щодо розмежування договірної та недоговірної шкоди, адже у разі порушення як особистих немайнових, так і майнових прав можуть мати місце випадки, коли сторони перебувають у договірних відносинах, але завдання шкоди однією стороною другій не пов'язується з виконанням зобов'язання, що випливає з цього договору. Усе це відноситься до особистих немайнових прав, зокрема, випадків, коли шкода завдана внаслідок загибелі (смерті) чи ушкодження здоров'я пасажира під час користування транспортом, коли шкода завдана здоров'ю споживача товарами (роботами, послугами) неналежної якості.

Законодавство та судова практика в цивільних справах України виходить з того, що за таких обставин, незалежно від наявності договору, при вирішенні спору слід керуватися главою 82 ЦК України, тобто нормами деліктного права. На відміну від цього, в окремих країнах існує так звана проблема конкуренції позовів із договору та з делікту.

Наприклад, у США при заподіянні каліцтва пасажиру залізниці через недбалість її робітників компанію може бути притягнуто до відповідальності за завдання шкоди, яка одночасно є наслідком порушення договору і деліктом. Суд при цьому, за загальним правилом, не зв'язаний ніякими нормами і лише він може визначити, чи допускається конкуренція позовів у кожному конкретному випадку.

У деяких країнах континентальної Європи кваліфікація відносин як договірних або недоговірних суттєво впливає на обсяг відповідальності. Наприклад, у Франції при договірному зобов'язанні відшкодовуються лише прямі збитки (згідно зі ст. 1150 ЦК Франції боржник несе відповідальність лише за збитки, які передбачали або могли передбачити під час укладення договору, якщо тільки зобов'язання не було виконано внаслідок умислу боржника [13]), а при недоговірному – як прямі, так і непрямі. Жорсткість правила про відшкодування при деліктній відповідальності прямих і непрямих збитків пом'якшується тим, що розмір збитків у підсумку визначається судом.

У свою чергу, складність встановлення наявності причинного зв'язку обумовлюється й тим, що для покладення на порушника відповідальності у багатьох випадках необхідно встановити не один, а кілька причинно-наслідкових зв'язків. Так, наприклад, для покладення відповідальності за завдання шкоди життю, здоров'ю фізичної особи джерелом підвищеної небезпеки необхідно встановити наявність причинного зв'язку: 1) між діяльністю власника джерела підвищеної небезпеки і фактичною шкодою, що настала; 2) між поведінкою особи, яка безпосередньо обслуговувала джерело підвищеної небезпеки, і завданою шкодою; 3) між впливом особливо шкідливих якостей джерела підвищеної небезпеки і шкодою, тобто шкода повинна бути спричинена саме тими якостями об'єкта, які дають змогу віднести його до джерел підвищеної небезпеки.

Виходячи з викладеного, автор вважає,

що законодавець повинен помірковано ставитися до розширення кола винятків із загального принципу відповідальності за вину, оскільки може настати такий момент, коли критична маса винятків зруйнує цей принцип як такий. З іншого боку, законодавцеві необхідно враховувати й те, що закріплення великої кількості винятків із принципу відповідальності за вину в підсумку руйнує ставлення до принципів юридичної відповідальності як до основних засад, яким властива найвища імперативність. Вони, як і принципи права взагалі, не лише характеризують чинне законодавство, а й визначають тенденції розвитку законодавчої та правозастосовної діяльності.

Згідно з цивільним законодавством України, основоположним аспектом особистих немайнових відносин є особисті немайнові відносини. Вони не пов'язані з майновими, а є відносинами з приводу набуття, здійснення/реалізації особистих немайнових благ фізичної особи – людини як біосоціальної духовної істоти.

Забезпечуючи природне існування фізичної особи, особисті немайнові права включають в себе права, що належать людині від народження та не можуть надаватися чи не надаватися державою, вони можуть нею лише гарантуватися (забезпечуватися) через правове визначення змісту та меж їх здійснення, а також охоронятися за допомогою норм цивільного права. Ці права є абсолютними, і межі їх здійснення окреслюються тільки правом іншої особи та моральними чинниками, виходячи з принципів справедливості, добра, рівності, гуманізму, милосердя, чесності тощо.

Саме тому необхідно зазначити, що реальне забезпечення прав людини вважається ознакою розвинутої демократичної, соціальної та правової держави, результатом реального існування громадянського суспільства. У будь-якому суспільстві права людини є найважливішим інститутом, за допомогою якого регулюється правовий статус особи, визначаються способи та засоби впливу

на неї, межі вторгнення в особисту сферу, встановлюються юридичні гарантії реалізації та захисту прав і свобод.

Однак, кожна держава сама обирає правовий механізм забезпечення виконання норм міжнародного права, що її зобов'язують, а рішення про це в переважній більшості випадків відображає в національній правовій системі країни. Так, у ст. 9 Конституції України зафіксовано: «Чинні міжнародні договори, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, є частиною національного законодавства України» [1].

Для визнання міжнародного договору джерелом права як частини національного законодавства, норми якого не підлягають прямому застосуванню, необхідним є дотримання таких умов: по-перше, Україна повинна бути учасником і підписантом цього договору; по-друге, положення договору відповідно до Закону України «Про міжнародні договори України» [2] повинні бути роз'яснені, їхнє значення визначене й зрозуміле для всіх учасників судочинства; по-третє, міжнародний договір України повинен бути опублікований для загального ознайомлення.

Статус міжнародного договору визначається шляхом прийняття закону про його ратифікацію, що наділяє перший юридичною силою, рівною за значенням закону України.

На думку автора, положення міжнародного договору після проходження процедури ратифікації не втрачає своєї переважної сили перед законами України, тому що вони, у першу чергу, є правовими актами міжнародного значення, акт ратифікації лише надає їм силу українського закону, є частиною національного законодавства України.

Міжнародний порядок виробив правила й процедуру, відповідно до яких звернення зі скаргю на порушення своїх прав і свобод до міжнародних правозахисних органів громадянин повинен здійснювати після використання всіх правових механізмів, передбачених для цього в державі, на яку він скаржитися. В Конституції України це

сформульовано в такий спосіб (ст. 55): «кожен має право після використання всіх національних засобів правового захисту звертатися за захистом своїх прав і свобод у відповідні міжнародні судові установи чи у відповідні органи міжнародних організацій, членом чи учасником яких є Україна» [1]. Перш ніж звертатися до міжнародних механізмів захисту прав людини, кожен (тобто громадянин України, іноземний громадянин, особа без громадянства) зобов'язаний вичерпати всі національні засоби захисту своїх прав. Це положення Конституції не порушує міжнародні стандарти прав людини і не обмежує її свободу у виборі засобів захисту прав: подібні вимоги до процедури звернення в міжнародні правозахисні інстанції регулюються в ст. 35 Європейської конвенції прав людини [14] і ст. 2 Факультативного протоколу до Міжнародного пакту про громадянські та політичні права [15].

Природно, виникають запитання: про які саме національні засоби правового захисту йдеться і з якого моменту їх можна вважати вичерпаними? Правових норм у національному праві України щодо цього немає, бо вони постають тільки у випадку звернення жертви порушення прав до міжнародних механізмів захисту. Міжнародні інстанції уповноваженні одержувати скарги від громадян багатьох держав, відповідно, саме вони приймають рішення про визнання чи невизнання факту вичерпаності національних засобів у кожному конкретному випадку, з урахуванням особливостей правової системи держави, на яку подано петицію (скаргу). Звичайно, вважається, що громадянин вичерпав усі національні засоби захисту прав, якщо він звертався до всіх державних органів, повноваження яких щодо розглянутої справи відповідають критеріям доступності й ефективності.

Доступність означає, що громадянин повинен мати можливість домогтися розгляду своєї справи в компетентному і незалежному органі і для цього не повинно існувати надмірних перешкод правового чи адміністративного характеру.

Ефективність полягає в можливості прийняття відповідним органом остаточного й обов'язкового до виконання рішення. Обидва принципи взаємозалежні, в одному з рішень Європейський суд із захисту прав людини відзначив: «для того, щоб оскарження вважалось ефективним, воно повинно бути доступним, – а це означає, що зацікавлена особа повинна мати можливість самостійно почати процедуру оскарження» [5, с. 52].

Найбільше зазначеним критеріям відповідають судові органи. У цивілізованій державі останнім належить центральне місце у всій правовій системі. Саме судові органи уособлюють справжнє право, істину та справедливість. Чим вищим є авторитет суду і правосуддя загалом, чим більшу самостійність і незалежність має суд у взаєминах із представницькими органами й органами управління, тим вищим є в країні рівень законності та демократії, тим надійніше захищені від можливих зазіхань права і свободи громадян.

Основні функції судової влади виявляються в правосудді. Правосуддя – «це діяльність суду, здійснювана в передбаченому процесуальним законом порядку, яка полягає в розгляді і розв'язанні конфліктів, пов'язаних із дійсним чи можливим порушенням норм... права» [6, с. 377]. Ця функція судів відображається в українському законодавстві таким чином:

По-перше, відповідно до ст. 55 Конституції України [1] саме на них покладено завдання захисту прав і свобод людини.

По-друге, згідно зі ст. 124 Конституції України «юрисдикція судів поширюється на всі правовідносини, що виникають у державі», тобто будь-яка суперечка з приводу порушення прав, свобод і охоронюваних законом інтересів громадян може розглядатися судом.

По-третє, для звернення до судового захисту прав громадянини доводить скласти в письмовій формі позовну заяву і передати її судді, якщо йдеться про порушення прав і інтересів, що впливають із трудових, цивільних, сімейних, адміністративних правовідносин.

По-четверте, вироки, рішення, ухвали і постанови суду, що набули чинності, обов'язкові для всіх державних і громадських підприємств, установ і організацій, посадових осіб і громадян та підлягають виконанню на всій території України.

Першим кроком України як незалежної та демократичної держави до світових стандартів забезпечення прав і свобод людини стало ухвалення парламентом 17 липня 1997 р. Закону України «Про ратифікацію Конвенції про захист прав і основоположних свобод людини 1950 року, Першого протоколу та протоколів № 2, 4, 7 та 11 до Конвенції» № 475/97-ВР [22], у пункті 1 якого зазначено, що Україна «повністю визнає на своїй території дію статті 46 Конвенції щодо визнання обов'язковою і без укладення спеціальної угоди юрисдикцію Європейського суду з прав людини в усіх питаннях, що стосуються тлумачення і застосування Конвенції» [3].

Україна визнала юрисдикцію Європейського суду з прав людини (далі – Суд), який став унікальним міжнаціональним органом правосуддя. Суд розглядає індивідуальні заяви та міждержавні справи, які подаються до нього безпосередньо. Його юрисдикція поширюється на всі питання, що стосуються тлумачення і застосування Конвенції та протоколів до неї. У разі виникнення спору щодо юрисдикції Суду спір вирішується Судом. На прохання Комітету міністрів Ради Європи Суд може надавати консультативні висновки з правових питань щодо тлумачення Конвенції та протоколів до неї [4, с. 15].

Після ратифікації Конвенції Верховною Радою України заявник найшвидше з усіх учасників розгляду пристосовувався до нових умов діяльності Суду. У супереч песимістичним прогнозам засобів масової інформації з приводу віддаленості Суду, необізнаності та непоінформованості нашого співвітчизника щодо компетенції Суду, а також того, що громадяни України мали лише загальне уявлення про вимоги, які висувуються до скарг, що надсилаються, наші співвітчизники швидко зрозумі-

ли можливість реалізації захисту своїх прав.

Висновки

Повага до кожної людини як до особистості повинна стати нормою повсякденного життя в Україні, а людина має бути єдиною абсолютною цінністю первісного порядку, щодо якої визначаються всі інші цінності. Основні права та свободи людини належать їй від народження і є невід'ємними, тому їх забезпечення – одна з найважливіших функцій будь-якої держави.

Оцінка людини як особистості, відчуття свободи, самоповаги – це те, заради чого вона живе, покращує своє матеріальне становище, працює та спілкується. Тому, закріплюючи на законодавчому рівні можливість захисту особистих немайнових прав, варто визначити їх зміст, гарантії, способи захисту, що може стати суттєвим внеском у процес поліпшення чинного правового регулювання, приведення законодавства у відповідність до міжнародних стандартів.

Права та свободи людини є невід'ємним правовим інститутом загальнолюдських цінностей, для якого характерне встановлення єдиних міжнародно-правових стандартів. Особисті права людини нерозривно пов'язані з такими поняттями, як «рівність», «свобода», «недоторканість» особи. І це природно, тому що ці поняття протягом всієї історії цивілізації використовувалися в боротьбі нового зі старим, прогресивного з консервативним.

Нині у світі існує велика кількість інститутів і механізмів, спрямованих на захист прав і свобод людини і громадя-

нина, однак, ураховуючи той факт, що саме законодавчий механізм не повною мірою відповідає потребам сьогодення в питаннях захисту особистих немайнових прав фізичної особи, є доцільним, по-перше, детальне вивчення та імплементація правових норм країн європейської спільноти в національне законодавство України з подальшим процесом ратифікації, по-друге, вдосконалення дійових правових механізмів захисту й контролю за дотриманням з боку державних органів та посадових осіб особистих немайнових прав фізичних осіб, по-третє, розроблення інституту (правового механізму) відповідальності посадових осіб у складовій нехтування чи порушення захисту особистих немайнових прав фізичних осіб. Це дасть змогу не лише забезпечити й гарантувати дотримання законних прав і свобод людини як внутрішньодержавної функції, а й підвищить загальний статус України як правового гаранта на міжнародному рівні.

Ураховуючи вищезазначене, вважаємо за доцільне привести національне законодавство з питань реалізації та захисту особистих немайнових прав фізичної особи до вимог міжнародних стандартів із прав людини. Імплементація міжнародних норм у національне законодавство дасть можливість максимально забезпечити реалізацію зазначеного права в Україні національними засобами захисту. Процедура звернення до Європейського суду з прав людини за захистом своїх особистих немайнових прав фізичної особи повинна стати виключним механізмом (остаточною інстанцією) реалізації та забезпечення зазначених прав.

Список використаних джерел

1. Конституція України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР : станом на 4 лютого 2011 р. / Верховна Рада України. – Офіц. вид. – К. : Парлам. вид-во, 2011. – 54 с.
2. Закон України «Про міжнародні договори України» від 29.06.2004 // Відомості Верховної Ради України. – 2004. – № 50. – С. 540.
3. Закон України «Про ратифікацію Конвенції про захист прав і основних свобод людини 1950 року, Першого протоколу та протоколів № 2, 4, 7 та 11 до Конвенції» № 475/97-ВР [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=475%2F97-%E2%F0>
4. *Луценник Д.* Застосування статті 10 Конвенції про захист прав і основних свобод лю-

дини при розгляді судами цивільних справ про захист честі, гідності і ділової репутації / Д. Луспеник // Вісник Академії правових наук України. 2002. № 4(31). – С. 10-18.

5. Хто є організаціями громадянського суспільства в Україні / Український незалежний центр політичних досліджень // Громадянське суспільство. – 2009. – № 2(9). – 162 с.

6. *Пастушок Г.І.* Співвідношення міжнародного європейського права (філософські аспекти) / Г.І. Пастушок // Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. – 2009. № 4. – С. 373-378.

7. Декларація про право народів на мир : станом на 12 листопада 1984 р. / Генеральна Асамблея ООН. – Офіц. вид. – К. : Міжн. вид-во, 1984. – 3 с.

8. *Боброва Д.В.* Зобов'язання із заподіяння шкоди // Цивільне право України : підручник : у 2 кн. / за ред. О.В. Дзери, Н.С. Кузнецової. – Ч. 2. – К. : Юрінком Інтер, 2002. – С. 504-566.

9. Загальна декларація прав людини від 10 грудня 1948 року № 217 А (III) : станом на 10.12.2008, номер у держ. реєстрі 45085/2008 / Організація Об'єднаних Націй. – Офіц. вид. – К. : Парлам. вид-во, 2008. – 15 с.

10. Цивільний кодекс України від 16 січня 2003 р. : станом на 15.01.2011 / Верховна Рада України. – Офіц. вид. – К. : Парлам. вид-во, 2011. – 400 с.

11. *Толстой В.С.* Личные неимущественные правоотношения : учебное пособие / В.С. Толстой. – М. : ООО «Издательство «ЭЛИТ», 2006. – 198 с.

12. *Палиюк В.П.* Возмещение морального (неимущественного) вреда : монография, изд. 2-е, испр. и доп. / В.П. Палиюк. – К. : Право, 2005. – 272 с.

13. Французский гражданский кодекс / науч. редак. и предисл. к.ю.н. Д.Г. Лаврова, перевод с франц. А.А. Жуковой, Г.А. Пашковской. – СПб: Юридический центр Пресс, 2004. – 1101 с.

14. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод : станом на 21.06.2011. – (Офіційний переклад). [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=995_004

15. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права (Прийнято 16 грудня 1966 року Генеральною Асамблеєю ООН). [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=995_043

16. Конституція ФРН. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.rfhwb.de/Pravo/Pravo_ru/pravo_ru1.htm

17. Конституция Итальянской Республики от 22 декабря 1947 года / пер. с итал. Л.П. Гринберга // Конституции государств Европейского Союза / под общ. ред. Л.А. Окунькова. – М.: Издательская группа ИНФРА-М. – НОРМА, 1997. – С. 423-450.

18. Конституция Японии. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://asiapacific.narod.ru/countries/japan/constitution_of_japan.htm

19. Статут Ради Європи від 05.05.1949 : станом на 11.11.2011. – (Офіційний переклад). [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=994_001

20. Закон України «Про міжнародне приватне право» від 23.06.2005 // Відомості Верховної Ради України. – 2005. – № 32. – С. 422.

21. Кримінальний кодекс України від 01.09.2001: станом на 06.10.2011 // Відомості Верховної Ради України. – 2001. – № 25-26. – С. 131.

22. Закон України «Про ратифікацію Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року, Першого протоколу та протоколів № 2, 4, 7 та 11 до Конвенції» від 17.07.1997 // Відомості Верховної Ради України. – 1997. – № 40. – С. 263.